

Barbara, findes hun mon derude?

En diskussion af mænds forestillinger om kvinder

NILS GUNDER HANSEN

I 2025 udkom antologien *Barbara i høj sø*, redigeret af Bergur Rønne Moberg og Erik Skyum-Nielsen på forlaget Multivers. Bogen udspringer af et seminar af samme navn, der blev afholdt på Københavns Universitet 22. august 2022. Seminaret var specielt ved ikke at bestå af udelukkende akademiske indlæg. Der var også bidrag fra flere skønlitterære forfattere, der har ladet sig inspirere af kvindefiguren Barbara samt filminstruktøren Nils Malmros, der i 1997 filmatiserede romanen.

Romanen *Barbara*, skrevet af den færøske forfatter Jørgen-Frantz Jacobsen, udkom i 1939 efter forfatterens tidlige død af tuberkulose samme år. Den blev efterredigeret af vennen og forfatterkollegaen William Heinesen. *Barbara* blev med redaktørernes ord en global bestseller og har vundet status som en af Nordens allerstørste romaner.

Flere diskussioner knytter sig til *Barbara*: romanens status i færøsk og dansk litteratur, forholdet mellem Jacobsen og de venner der varetog hans eftermæle, Jacobsens eget forhold til henholdsvis dansk og færøsk sprog og kultur, det livssyn der kommer til udtryk i romanen. De afhandles alle sammen i den glimrende antologi som jeg ikke her skal anmelde. Jeg vil i stedet forfølge diskussionen om romanens hovedperson og kvindefigur, Barbara, som – alt andet lige – nok er det, der gennem alle årene har fascineret, og i enkelte tilfælde frastødt, romanens læsere. Spørgsmålet er i al sin enkelhed (og måske er det ikke så enkelt endda) om der kan findes en kvinde som Barbara eller om hun er en (fortrinsvis) mandlig forestilling, en projektion, en illusion. Jeg vil i den forbindelse også mod slutningen inddrage Henrik Pontoppidan, ikke fordi der mig bekendt er nogen forbindelse mellem Jacobsen og ham, men for at spørge, om der er nogen Barbara-figur i hans forfatterskab, hvor vi som bekendt møder en del interessante og facetterede kvindeskikkelser og ligeledes en del kærlighedshistorier, fra de tragiske til de komiske og dem midt mellem.

Om Barbara findes er ikke bare en interessant kønspsykologisk eller kønsontologisk diskussion. Den kan også hurtigt blive intens og kontroversiel i vore dages debatmiljø, præget af #MeToo-bølgen og feministiske positioner. På seminardagen gik debatten om, hvorvidt romanens kvindeportræt er et portræt af Kvinden,

en grundlæggende kvindelig natur, dvs. en kønsessentialisme, eller om det er et individuelt portræt af en bestemt kvinde, inspireret af Estrid Bannister Good som forfatteren Jørgen-Frantz Jacobsen var heftigt og ulykkeligt forelsket i – og som han selv angav som model for Barbara. Eller om det er et portræt af mænds forestillinger om kvinder, måske understøttet af at Jacobsen også trækker på det gamle færøske folkesagn om præsteenken Beinta, hvorved vi kommer tæt på elverpiger, havfruer og andre litteraturhistoriske motiver om kvindens lokkende og dødsensfarlige natur.

Man fik i løbet af dagen en klar fornemmelse af, at det sidste – mænds forestillinger om kvinder – var det korrekte og gangbare synspunkt, hvis man i 2022 ville “stå på den rigtige side af historien”. Barbara findes med andre ord ikke, hverken på et alment plan som kvindelig natur eller som enkeltperson/kvindetype. Det var meget kategorisk og i den forstand mærkeligt at lytte til. Jeg følte mig stødt på mine manchetter af maskulin erfaring, og i hvilken forstand var det en rimelig reaktion? Det vil jeg undersøge i det følgende.

EN TEORETISK HETERO-PESSIMISME

Det var som om en kantiansk skelnen gjorde sig gældende i det progressive synspunkt: en kvinde er en “Ding an sich” som aldrig kan erkendes eller portrætteres troværdigt, i hvert fald ikke af en mand. En kvinde er for ham “Ding für mich”; han ser hende kun i sine egne kategorier, projektioner, drømme, fantasier og overføringer. Måske gør der sig også en identitetspolitisk komponent gældende: *It takes one to know one*. Man skal selv være kvinde for at kunne skrive om en kvinde, forstå en kvinde, opdigte en kvinde. Konsekvensen af dette er, hvad vi kan kalde en teoretisk hetero-pessimisme: selv om de to køn fra naturens hånd er lagt an på at forholde sig (i mange tilfælde ret intenst) til hinanden, er de afskåret fra at erkende og forstå hinanden.

Det kan der sagtens være noget om. På en fundamental måde er det umuligt at vide for en mand, hvordan det er at være en kvinde, som indre oplevelse, som kropsligt selvforhold, som væren i verden – og omvendt. Men det er vel samtidig denne ikke-viden (med et begreb lånt fra den franske filosof George Bataille), der er en af forudsætningerne for det erotiske spil og den erotiske tiltrækning mellem kønnene. Hvad kan man dog ikke gøre sig af forestillinger om den anden og hvor vidunderligt ville det ikke være at komme lidt tættere på og få dem bekræftet (eller hvad der nu vil ske)?

Det kan i forbifarten anføres, at denne ikke-viden ikke kun har med kønsforskellen at gøre. Vi kan dybest set heller ikke vide, hvordan det er at være en person af en anden race, en anden social klasse, en anden nationalitet, en anden generation, fortsat selv rækken. Faktisk er det kun os selv, vi kender som indre oplevelse, fortrolighed og væren-i-verden. Alle andre mennesker er i en vis forstand lukket land. Det er det, man i filosofien har kaldt det *fremmedpsykiske* problem. Men det ændrer ikke på, at vi gør os masser af forestillinger om de mennesker, vi

møder og omgås. Det er vi nødt til, det er uundgåeligt, den klassiske sociolog Georg Simmel kaldte disse operationer for *sociologiske apriorier*, jf. Kant. Vi forstår (eller det tror vi), vi kommunikerer, vi interagerer, vi elsker og hader. Den sociale verden kunne ikke bestå, hvis individerne var vinduesløse monader som hos Leibniz. Ofte vil disse mentale operationer have status af fordomme eller generaliseringer: Du er nok sådan og sådan, fordi du er et eksemplar af kategorien amerikaner, hjemløs, jyde, kvinde... Erfaringsmæssigt vil generaliseringerne fortone sig eller i hvert fald nuanceres ved personligt bekendtskab.

Om Barbara findes – og i hvilken forstand hun findes – er således en del af en meget større problemstilling. Den angår selvfølgelig også hendes status som litterær karakter. Kunne man ikke hurtigt afslutte diskussionen ved at påpege det indlysende: At hun er digtet af Jørgen-Frantz Jacobsen og derfor er hun selvfølgelig en mandlig forestilling? Nej, for det gælder generelt for litterære karakterer med mindre særlige genreforhold eller eksperimentelle øvelser er på færde, at såvel forfatter som læsere må regne dem for mulige mennesker for overhovedet at kunne engagere sig i og tilegne sig litterære værker. Eksisterede der en forhåndsantagelse om, at litterære karakterer blot er at regne for privatpsykologiske aftryk, kunne der næppe findes litteratur og fortællinger som en årtusindgammel kulturform. Estrid, som var den levende model og stod for den første oversættelse af romanen til engelsk, var selv ret glad for dens portræt, og det kan vel ikke udlægges anderledes, end at hun sagde god for Barbaras natur og måske genkendte sig selv i den.

DELTE MENINGER OM BARBARA

Nuvel. Findes Barbara? I 2007 udtalte forfatteren Naja Marie Aidt i et interview i Information:

“Barbara af Jørgen-Frantz Jacobsen, Den hader jeg simpelthen. På grund af dens kvindesyn. Jeg hader bøger, der gør kvinden til en stor naturkraft, der ingen bevidsthed har om sig selv. Det er bare irriterende, synes jeg, og hvis man ikke kan se det, så er man dum. Jeg hader også Martin A. Hansens *Løgneren* af samme grund.” (citeret efter *Barbara i høj sø*, side 9)

Citatet afspejler den heftighed, Barbara-figuren kan vække. Mange af datidens litterære kritikere var meget indtaget i hende. Hakon Stangerup kan her tjene som et eksempel:

“Et af de dejligste og mest levende portrætter af uimodståelig kvindelighed, som dansk erotisk digtning overhovedet ejer” (ibid. s. 84).

Styrker det en mistanke om at Barbara ikke findes som andet end en maskulin begærsfantasi?

Måske, men på den anden side er *Barbara* også – af en kvinde – blevet læst som en progressiv, frigørende og polyamourøs roman, dette så sent som i 2024, hvor forfatteren Maja Lucas skrev efterord til genudgivelsen af *Barbara* på Gyldendal:

“Med et nutidigt ord kunne man kalde hende for en polyamourøs kvinde, som gør sig ud til bens i monogamiets regime. Derfor er romanen højst aktuel i sit stof,

for nutidens seksualmoral vipper for mig at se mellem polyamourøs kærlighed og monogami (...) *Barbara* giver i al fald håb for tolerance og rummelighed i hjertets anliggender.” (Lucas, s. 313)

Det må således ligge implicit hos Lucas, at *Barbara* er et portræt af en mulig, reelt eksisterende, ja måske ligefrem efterstræbelsesværdig kvinde.

Fortolkerne i antologien mener, at William Heinesen, som generelt var en mere forsonlig og harmonisøgende natur end Jacobsen, i sin efterredigering gør *Barbara* mere elskværdig og menneskelig end Jacobsen havde tænkt sig hende, ikke fordi han ikke selv holdt af sin hovedperson, men fordi han måske havde et mere dramatisk syn på kærligheden og på hende som potentiel grusom og tilintetgørende, en afgrund mænd kunne falde i.

Er *Barbara* en *femme fatale*? Det kommer an på, hvad man lægger i betegnelsen. Hun er ikke en beregnende kvinde, der bruger sin erotiske kapital for at opnå fordele, komme frem i verden og i den proces forbruger og kasserer mænd. Tværtimod er hun beskrevet med en *blanding af uskyld og etisk bevidsthed*; hun prøver faktisk at komme bort fra Andreas, som er den sidste mand, hun i romanen forelsker sig i, og hun forsikrer sin ægtemand Poul om, at hun ikke er hørt op med at elske ham, blot fordi hun nu også elsker en anden.

Men hun fremstår som en kvinde med erotisk appetit, og hun er også bevidst om den virkning, hun har på mænd; hun nyder at spille på den, bade sig i deres blikke, igen ikke som en beregnende nydelse men mere som en natur, der ikke lader sig tøjle.

“Hun var så lydhør. Når hun således sad mellem to mænd, hørte hun takten af begges hjerteslag. Hun kunne spille tostemmigt på dem som på to instrumenter.” (*Barbara*, s. 49)

Mænd kan lade sig indfange og de kan gå til grunde, men det er ikke noget hun gør, fordi hun er ond, grusom, sadistisk – eller hinsides godt og ondt, indifferent over for lidelse som var hun en naturmagt. Hun er ufrivilligt fatal, kan man måske sige. Eller som en ung Suzanne Brøgger en gang sagde til en galant herres bemærkning om, at hun måtte gøre mange mænd ulykkelige. “Ja, men jeg gør dem lykkelige først!» (citeret efter hukommelsen). Det samme kan siges om *Barbara*. Mændene vil blot ikke kun have lykken men også fastholdelsen og ejerskabet, og her går det galt i forhold til den polyamourøse *Barbara*.

EN VITALISTISK FORTRYLLELSESFIGUR

En vigtig artikel i antologien er Anders Ehlers Dams “*Barbara, Solen*”. Den erotiske epifani i Jørgen-Frantz Jacobsens „*Barbara*”. Han beskriver her romanens *Barbara* som en erotisk epifani, en åbenbaringsoplevelse. Hun er et syn, der kommer og går og kaster lys over omgivelserne og på mændene. Ehlers Dam har forsket en del i vitalismen, og han ser også *Barbara* som en vitalistisk fortryllesesfigur. Hun fremstår ikke som klassisk smuk, og hun siger ikke interessante ting, men der udgår en særlig udstråling fra hende, et vækspil af liv. Hun er solen, og hendes stemme

er som en regnbue af kildrende støj. Disse epifanier, som er fantastisk beskrevet i teksten, overstråler for Dam at se selve fortællingens gang, hvor Barbara svigtes og “falder” og måske til sidst udleveres til spot og spe og skadefryd. Hvad enten det skal fungere som tragik eller som ressentiment, finder Dam forløbet mindre overbevisende end det strålende spektrum, der udgår fra hende i romanens første halvdel. Han er enig i, at Barbara fremstilles som dybest set uskyldig. Dam ser hende ikke som en frigjort kvinde i kulturradikal 1930’er-forstand, hun er fri i elementær forstand, der er en mozartsk vitalisme hos Jacobsen.

Angående Barbaras fald kan man måske foreslå, i tilgift til Dam, at det udstrakt i et handlingsforløb må gå hende ilde, fordi hun i for ringe grad spiller efter den almindelige verdens regler, ikke ulig Jesus i evangelierne eller fyrst Mysjkin i Dostojevskijs *Idioten*, der også på deres vis fremtræder som epifanier midt i verdens vrimmel.

Antologiens anden artikel om selve Barbara-figuren er skrevet af Elizabeth Blicher, som sidder i redaktionen af nærværende tidsskrift. Den hedder “I interessant konstellation til Venus”. Om Barbara som kvindeskikkelse”. Blicher har tidligere skrevet speciale om den “frelsende kvinde” som figur i danske dannelsesromaner af henholdsvis M. A. Goldschmidt, Henrik Pontoppidan og Jacob Paludan. Hun strejfer kort sagnets Beinta, hvor det forbliver uvist, om hun var bevidst ond eller blot lå under for sine egne luner. Blicher ser ikke Barbara som en frelsende kvinde; der er i romanen ingen spor af den esoteriske gnosticisme (de elskende hører sammen i en overjordisk verden) eller en mandlig hovedpersons dannelsesrejse, som er karakteristiske for de romaner, hun tidligere har undersøgt. Men hun ser ikke af den grund Barbara som en realistisk figur, hverken som sådan eller i historisk 1700-tals forstand. Hun bliver som andre kvinder i litteraturen gjort til genstand for egenskaber som hun langt fra kan besidde i realistisk forstand, og Blicher sammenligner kortvarigt med traditionens elverpiger og huldrekvinder. På linje med Ehlers Dam udlægger hun Barbara som en vitalistisk figur: hendes naturlighed er fuldkommen, hun er så levende, hun har fællestræk med livet, hun er næsten guddommelig og overjordisk. Men i tilgift til Ehlers Dam mener hun, at der er tale om vitalistisk livsdyrkelse set gennem en prisme af maskulint begær.

Barbara findes altså ikke ifølge Elizabeth Blicher. Findes hun ifølge Anders Ehlers Dam?

DET VIRKELIGE LIVS BARBARA’ER

Det kan være svært at afgøre ud fra hans artikel, men på seminardagen udtalte han faktisk, at Barbara er “en type, der findes derude”. Kunne man høre en knappenål falde til jorden i auditoriet? Selv tænkte jeg, at jeg i mit eget liv har kendt en Barbara hele to gange.

Mit livs første Barbara var frigjort, troløs, polyamourøs før det blev et begreb, hård at være kæreste med. Men hun havde samtidig noget underligt barnligt,

uskyldigt og ikke-beregnende over sin erotiske adfærd. Hun betragtede den som en omgangsform blandt andre, vel ikke noget at tage på vej over.

Mit livs anden Barbara var meget smuk. Hun kunne få, hvem hun ville, og hendes øjeblikkelige kæreste var derfor altid i en udsat position. Erindringen om hende får mig til at tænke på roman-Barbaras forhold til fætter Gabriel. Han er beskrevet som en lidet interessant og attråværdig person, som hun aldrig ville indlade sig med, men alligevel kan hun ikke lade være med (også) at interessere sig for ham, fordi hun er så optaget af, ja på en måde begærer sin egen begærsværdighed. Det træk husker jeg fra min Barbara: selv om hun kunne få al den opmærksomhed, hun kunne ønske sig, undrede det mig nogle gange, at hun spillede op til mænd, der for enhver betragtning – og i hvert fald min! – var under hendes niveau. Men hun levede på en særlig intens måde i genskæret af den opmærksomhed, hun fik kastet tilbage fra mændene. Hun strålede endnu mere og opsøgte den derfor også.

Hvad siger jeg med disse smuler af erindring? Jeg siger ikke, at Barbara findes et sted derude, for det særlige ved romanens Barbara er, at hun går næsten restløst op i sin særlige Barbara-væren. I den forstand er hun en konstruktion og et postulat og en ikke-realistisk figur. Mine to Barbara'er havde også andre aspekter og andre adfærdsmønstre end dem, jeg her har fremhævet. Men de fremviste altså samtidig *aspekter af Barbara*, og derfor vil jeg – og andre mænd med mig, tror jeg – føle os provokeret, når vi bliver belært om, at Barbara overhovedet ikke findes. Vores nogle gange dyrekøbte erfaringer bliver gjort til intet. Hvis man kan lade sig fortrylle af en litterær fortryllesesfigur, er det på grund af en genkendelse. Man har været der før, man har været fortryllet, virkeligt, ude i virkeligheden. Virkeligheden kommer altid før litteraturen. Ofte vil litteraturen tilspidse den, finslibe den, fritskrabe den, men virkeligheden vil altid være litteraturens kilde. Det er min litterære trosbekendelse.

FINDES BARBARA HOS HENRIK PONTOPPIDAN?

Men hvad siger Henrik Pontoppidan? Er der en Barbara hos ham? Ikke så vidt jeg kan se. Der er en del "frelsende kvinder", jf. Elizabeth Blichers begreb. Det gælder f.eks. Ingrid i *Et Kærlighedseventyr*. Flere af hustruerne i de små romaner ønsker at være frelsende kvinder og kæmper for rollen, men de går til grunde i livtagene med deres ægtemænds fanatisme og selvoptagethed, f.eks. i *Nattevagt* og *Mands Himmerig*. Pontoppidans berømte udsagn om at "vi alle" lever af kvindens kærlighedsgaver viser, at den frelsende kvinde-figur er til stede hos ham, men som nogle af de ovenstående eksempler viser, er det ikke nødvendigvis noget, alle mænd tager imod. Omvendt projicerer en karakter som Emanuel Hansted selv frelsesforestillingen ud på Hansine i *Det forjættede Land*.

Er der fatale kvinder hos Pontoppidan? Nanny i *Lykke-Per* er uimodståelig og får en mand til at tage livet af sig, men hun bliver ikke skæbnsvanger for Per, der kun har en overfladisk interesse for hende. Jytte Abildgaard fra *De Dødes Rige* er måske

den, der kommer tættest på en Barbara, fordi mange mænd drages uimodståeligt af hende, men hun besidder en refleksiv selvbevidsthed og selvdistance – og også en indre fortvivelse – der gør, at hun ikke let giver sig hen til mænd, til kærligheden eller for den sags skyld til beruselse i sin egen tiltrækningskraft. Det sidste synes at ligge hende endog meget fjernt.

“Barbara” er dog til stede hos Pontoppidan i den forstand, at flere ægtemænd i deres jalousi frygter, at deres hustru er en Barbara, letsindig og alt for optaget af andre mænd og sin egen tiltrækningskraft. Den ejegode Ingrid fra *Et Kærlighedseventyr* undgår ikke at fremprovokere den type reaktion hos sin indebrændte Gabriel. Ægtemanden i *Den kongelige Gæst* bliver rasende jaloux fordi hans hustru et øjeblik glemmer ham i sin begejstring for Prins Karneval, der liver hjemmet gevaldigt op. Men det tydeligste og mest tragiske eksempel er *Borgmester Hoeck og hustru*, hvor ægtemanden – det er i hvert fald en mulig læsning – ved sin jalousiforrykthed tager livet af sin førhen så livsglade hustru, der visner væk. Selvom man ikke ud fra teksten med sikkerhed kan afgøre, om han har noget at have sin jalousi i, tyder meget på at han ud fra sin egen rigide og pligtorienterede natur forveksler hustruens naturlighed, spontane interesse i og åbenhed for andre mennesker med erotisk åbenhed.

Hos Pontoppidan er “Barbara” måske derfor mest af alt til stede som et truselsbillede i nogle af de mandlige karakterers bevidsthed. Det kan godt være, at “vi alle” lever af kvindens kærlighedsgaver, men nogle gange kan disse være så overvældende, at de skræmmer mændene. De er en nådegave, men den ambivalens, der ofte følger det hellige, spores. Jakobes erotiske lidenskab kan forekomme Per noget voldsom i deres lykkelige tid i Alperne, og borgmester Hoeck kan også retrospektivt føle, at han har nedværdiget sig selv, når han lod sig rive med af sin sanselige hustru i samlivets lykkelige dage.

Tro mod sit tvesyn og sin refleksionsevne lader Pontoppidan sig ikke direkte indfange af “Barbara”-figuren. Han besigtiger den fra forskellige vinkler, som skræmmebillede nok så meget som drømmebillede.

ABSTRACT

Barbara, the eponymous protagonist of *Barbara* by the Faroese author Jørgen-Frantz Jacobsen, is one of the most fascinating and widely debated female figures in modern Nordic literature. But was she modelled on a real person, or does she reflect certain masculine and historically contingent fantasies about the nature of womanhood? On the occasion of a newly published anthology on *Barbara*, Nils Gunder Hansen pursues the question of whether—and in what sense—Barbara exists somewhere out there.

Nils Gunder Hansen, f. 1956. Professor emeritus i tekst- og kulturanalyse fra Syddansk Universitet. Anmelder ved Kristeligt Dagblad. Medlem af Pontoppidan Selskabets bestyrelse

LITTERATURLISTE

- Blicher, Elizabeth: “I interessant konstellation til Venus”. Om Barbara som kvindeskikkelse” i Moberg, Bergur Rønne & Skyum-Nielsen, Erik (red.): *Barbara i høj sø. En antologi om Jørgen-Frantz Jacobsens hovedværk*, Multivers, 2025
- Ehlers Dam, Anders: “Barbara, Solen”. Den erotiske epifani i Jørgen-Frantz Jacobsens Barbara” i Moberg, Bergur Rønne & Skyum-Nielsen, Erik (red.): *Barbara i høj sø. En antologi om Jørgen-Frantz Jacobsens hovedværk*, Multivers, 2025
- Jacobsen, Jørgen-Frantz: *Barbara*, Gyldendal, 2024
- Lucas, Maja: “Efterord: Den grænseløse kærlighed” i Jacobsen, Jørgen-Frantz: *Barbara*, Gyldendal, 2024
- Moberg, Bergur Rønne & Skyum-Nielsen, Erik (red.): *Barbara i høj sø. En antologi om Jørgen-Frantz Jacobsens hovedværk*, Multivers, 2025